

บทที่ 9

ความสัมพันธ์กับการวางแผนการศึกษากับองค์ประกอบอื่น ๆ

การวางแผนการศึกษาเพื่อพัฒนาและปรับปรุงประสิทธิภาพภายในของระบบการศึกษาให้เพิ่มขึ้นซึ่งเป็นการพิจารณาว่า องค์ประกอบต่างๆ ที่ดำเนินการภายในระบบการศึกษาอย่างสัมพันธ์กันนั้น ดำเนินงานได้อย่างไรมีประสิทธิภาพหรือไม่ นับว่ามีความจำเป็นและสำคัญ ทว่าการวางแผนเพื่อพัฒนาเฉพาะประสิทธิภาพภายในเพียงอย่างเดียวนี้ไม่เพียงพอ เนื่องจากว่าระบบการศึกษามีใช่เป็นระบบที่อยู่ในความว่างเปล่า แต่อยู่ในระบบสังคมใหญ่หรือกล่าวสั้นๆ ว่าระบบการศึกษาเป็นระบบย่อยหนึ่งของสังคม ดังนั้นระบบการศึกษาจะส่วนสัมพันธ์กับระบบอื่นๆ ในสังคมอันได้แก่ เศรษฐกิจ วัฒนธรรม ศาสนา และการเมือง ดังแสดงในแผนภูมิที่ 2 การวางแผนเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในระบบการศึกษา จะส่งผลกระทบต่อปัจจัยอื่นๆ ในสังคม ในขณะเดียวกันองค์ประกอบหรือปัจจัยอื่นๆ ในสังคม จะมีส่วนช่วยในการกำหนดการเปลี่ยนแปลงในการศึกษาด้วย ดังนั้น ในการวางแผนการศึกษาจำต้องคำนึงถึงองค์ประกอบหรือปัจจัยอื่นๆ ที่จะส่งผลกระทบต่อการศึกษาหรือจะได้รับผลกระทบจากการศึกษาด้วย

9.1 ปัจจัยเกี่ยวกับประชากร

ปัจจัยที่สำคัญประการแรกที่จะต้องพิจารณาในการวางแผนการศึกษา ได้แก่ ประชากร ด้วยเหตุที่ว่าจัดการศึกษาเป็นการพัฒนาคุณภาพชีวิตและความเป็นอยู่ของประชากร โดยที่ผู้วางแผนจะต้องศึกษาว่าระบบการศึกษาสามารถให้บริการแก่ประชากรในวัยเรียนในระดับต่างๆ ได้เท่าใด และให้แก่ผู้ใดบ้าง นักวางแผนจึงต้องเข้าใจเกี่ยวกับขนาดของประชากร อายุ เพศ และการกระจายของประชากรตามพื้นที่ต่างๆ นอกจากนี้แล้วจะต้องทราบถึงการเปลี่ยนแปลงของประชากร คือการขยายตัวหรือการเพิ่ม-ลดของประชากรเพื่อให้สามารถคาดคะเนจำนวนประชากรในอนาคต ซึ่งเป็นจำนวนนักเรียนที่จะเข้ารับบริการด้านการศึกษา และถ้าวางแผนการศึกษาในระดับจุลภาคหรือในระดับจังหวัด จะต้องศึกษาถึงการเคลื่อนย้าย ทั้งการย้ายเข้าและย้ายออกของประชากรในเขตนั้นๆ ด้วย เพื่อให้คาดคะเนปริมาณประชากรที่จะเข้ารับบริการเฉพาะในเขตนั้นๆ ได้ถูกต้อง นอกจากนี้ ถ้าเราศึกษาถึงความมุ่งหวังของประชากรที่มีต่อการศึกษา จะช่วยให้นักวางแผนการศึกษาสามารถคาดคะเนถึงความต้องการทางการศึกษาของประชากรได้ถูกต้องยิ่งขึ้น

9.2 ปัจจัยทางเศรษฐกิจ

ที่ต้องคำนึงถึงมากในการวางแผนการศึกษา ประการแรก ได้แก่ การนำทรัพยากรมาใช้เพื่อดำเนินการจัดการศึกษาให้บรรลุจุดมุ่งหมายที่วางไว้ ซึ่งในแง่นี้ได้มองว่า การศึกษาเป็นการลงทุนชนิดหนึ่งเช่นกัน ในการเสนอขอทรัพยากรหรืองบประมาณจากรัฐบาลนั้น นักวางแผนจะต้องชี้แจงได้ในประเด็นหลักๆ ที่สำคัญ เช่น การศึกษาเป็นเครื่องมือสำคัญในการพัฒนาประเทศอย่างไร การศึกษาได้ใช้ทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลหรือไม่

ความสัมพันธ์ของการศึกษากับเศรษฐกิจประการต่อมาคือ การศึกษามีบทบาทสำคัญในการผลิตกำลังคนที่มีความสามารถซึ่งหมายถึงการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์นั่นเอง ให้ออกมาสู่ตลาดแรงงานและมีงานทำ การศึกษาจะช่วยเลือกสรรและจำแนกประชากรออกมาเพื่อทำงานแต่ละประเภท ในแง่นี้การศึกษาจึงมีส่วนสัมพันธ์กับกำลังคนหรือการจ้างงาน แม้ว่าการศึกษาจะเป็นตัวจักรสำคัญที่จะผลิตผู้สำเร็จออกมาแล้วให้มีการจ้างงานหรือให้ผู้สำเร็จออกมามีงานทำทุกคน ทว่าในบางครั้งมีความไม่สมดุลระหว่างผู้สำเร็จและการจ้างงาน กล่าวคือ การศึกษาอาจผลิตกำลังคนในสาขาที่ไม่สอดคล้องกับความต้องการ

ของเศรษฐกิจ หรือผลิตกำลังคนมากเกินไปความต้องการในบางสาขาและไม่เพียงพอในบางสาขา การแก้ไขความไม่สมดุลคือ ประมาณการความต้องการกำลังคนก่อน (ถ้าสามารถกระทำได้อย่างถูกต้อง) จากนั้นนักวางแผนการศึกษาจึงวางแผนกำหนดผู้สำเร็จการศึกษา ซึ่งวิธีนี้มีข้อเสียเรื่องที่จะทำได้โดยง่ายนัก

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าจะมีการประสานงานกันระหว่างผู้วางแผนการศึกษากับผู้วางแผนด้านเศรษฐกิจ บ่อยครั้งที่พบในหลายประเทศว่า เศรษฐกิจของชาติไม่สามารถเร่งขยายได้ ทำให้ผู้สำเร็จการศึกษาไม่มีงานทำหรือว่างงาน และการศึกษาโดยลำพังไม่อาจสร้างงานหรือโอกาสในการทำงานได้ เพราะการสร้างงานเกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจของประเทศเป็นส่วนรวม อย่างไรก็ตาม การศึกษามีส่วนทำให้การว่างงานประจักษ์ชัดเจนนมากขึ้นหรือมีส่วนในการเพิ่มปัญหาการว่างงาน แก่ปัญหาหรือลดการว่างงานได้ ดังนั้นผู้วางแผนการศึกษาไม่ควรจะละเลยต่อสภาวะการมีงานทำของประเทศ จะต้องพยายามประสานเชื่อมโยงระหว่างโลกของการศึกษากับโลกของการทำงานเข้าด้วยกัน

• ด้านเศรษฐกิจ

หากพิจารณาว่าเป้าหมายการพัฒนาด้านเศรษฐกิจก็คือ การเพิ่มควมมีประสิทธิภาพในระบบการผลิตของประเทศอันจะนำไปสู่ความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ (Economic Growth) มีดัชนีที่ใช้วัดการบรรลุเป้าหมาย คือ ค่าผลิตภัณฑ์มวลรวมของประเทศ (GNP) และค่าผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในประเทศ (GDP) โดยประเทศใดที่มีค่า GNP หรือค่า GDP สูง ถือว่ามีระดับการพัฒนาด้านเศรษฐกิจสูง ในทำนองกลับกัน ถ้าประเทศใดมีค่า GNP หรือค่า GDP ต่ำ ก็ถือว่ามีระดับการพัฒนาด้านเศรษฐกิจต่ำ

การศึกษามีบทบาทที่จะช่วยให้ระบบการผลิตของประเทศมีประสิทธิภาพตามเป้าหมายได้ โดยทำหน้าที่ฝึกฝนคนให้มีความรู้ทักษะและทัศนคติที่ติดต่อการประกอบอาชีพ ทั้งในระดับที่ใช้กำลังสมองและกำลังกาย ให้สามารถประกอบอาชีพได้อย่างมีประสิทธิภาพ สามารถเพิ่มผลผลิตและเพิ่มรายได้ให้แก่ตนเอง แก่ครอบครัว และแก่ประเทศชาติโดยส่วนรวมต่อไป ซึ่งการศึกษาจะทำหน้าที่นี้ได้เต็มที่ ก็ต่อเมื่อได้กำหนดแนวทางการพัฒนาด้านเศรษฐกิจ และแนวทางการพัฒนาด้านการศึกษาให้สอดคล้องกันอย่างชัดเจน เพราะจะทำให้การศึกษาสามารถทำหน้าที่ฝึกฝนคนให้มีความรู้ทักษะ และทัศนคติที่ติดต่อการประกอบอาชีพ ที่สอดคล้องกับความต้องการของระบบเศรษฐกิจโดยตรง

จากแนวคิดดังกล่าว หากพิจารณาถึงบทบาทของการศึกษาต่อการพัฒนาประเทศในด้านเศรษฐกิจในระยะที่ผ่านมา มีข้อวิพากษ์วิจารณ์กันมากกว่า ยังไม่ทำให้เป้าหมายการพัฒนาประเทศด้านเศรษฐกิจบรรลุผลเท่าที่ควร โดยเห็นว่าการจัดการศึกษาในระยะที่ผ่านมาส่วนใหญ่ได้เน้นการสอนวิชาสามัญเพื่อการศึกษาต่อในระดับสูงขึ้นไป การเรียนการสอนเน้นเฉพาะด้านความรู้ละเอียดต่อการพัฒนาด้านทักษะและด้านทัศนคติ แม้เป็นการศึกษาสายอาชีพก็มีจุดมุ่งหมายของการเรียนการสอนเพื่อรู้หนังสือเช่นกัน ถึงกับมีคำกล่าวว่า การศึกษาในระยะที่ผ่านมาเป็นการสอนหนังสือ มิใช่สอนคน จึงทำให้เกิดปัญหาเกี่ยวกับคุณภาพของแรงงานที่ไม่สามารถเป็นกำลังการผลิตที่มีประสิทธิภาพอย่างเต็มที่

อย่างไรก็ตาม มีข้อสังเกตว่าในช่วงปัจจุบันการศึกษาได้เน้นบทบาทของการศึกษาเพื่อพัฒนาอาชีพมากขึ้น ดังจะเห็นได้จากการศึกษาทุกระดับต่างกล่าวถึงกันแต่เรื่อง “โลกแห่งการทำงาน” (The World of Work) โดยการจัดหลักสูตรวิชาการงานและอาชีพขึ้นในโรงเรียน เพื่อฝึกให้นักเรียนมีนิสัยรักการทำงาน มีประสบการณ์ในการทำงานในระหว่างศึกษาเล่าเรียนอีกด้วย การศึกษาในระดับอนุบาลก็เริ่มตระหนักถึงการเตรียมความพร้อม ในการพัฒนาทางร่างกายและจิตใจของเด็กมากกว่าการอ่านออกเขียนได้ในระดับประถมศึกษา ก็เริ่มมุ่งให้เด็กมีความขยันขันแข็ง ทำงานเป็น รักการทำงาน สามารถนำความรู้จากบทเรียนและการทำงานในโรงเรียนไปใช้ในชีวิตประจำวันได้ โดยกำหนดให้มีวิชากลุ่มทักษะ กลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต กลุ่มสร้างเสริมลักษณะนิสัย และกลุ่มการงานและอาชีพอีกด้วย ในระดับมัธยมศึกษา ก็ได้นั้นให้เด็กสำรวจความถนัด ความสามารถ ความสนใจอาชีพที่ตนเองจะประกอบในอนาคต หลักสูตรมัธยมศึกษาตอนปลายซึ่งแต่เดิมมุ่งคัดคนเพื่อเรียนมหาวิทยาลัยได้เปลี่ยนไป โดยเอาเรื่องของการงานอาชีพใส่ในหลักสูตรด้วย การเรียนการสอนมีจุดมุ่งหมายให้ผู้เรียนได้มีความรู้และประสบการณ์ในการทำงาน สามารถนำความรู้และทักษะไปใช้ปฏิบัติ และประกอบอาชีพได้จริง ในระดับอาชีวศึกษาก็เริ่มจัดการอาชีวศึกษาแบบครบวงจร เป็นต้น

การศึกษาในระยะปัจจุบันจึงดูเหมือนว่า แต่ละฝ่ายต่างขานรับอย่างสอดคล้องกันว่าการศึกษาจะต้อง “มุ่งพัฒนากำลังคนมิใช่เลือกสรรคน” หรือ “มุ่งสอนคนมิใช่สอนหนังสือ” ดังอดีตที่ผ่านมา แต่อย่างไรก็ตาม ก็มีคำถามว่า แนวทางใหม่เหล่านี้ ในทางปฏิบัติแล้วเป็นไปได้จริงมากน้อยแค่ไหน

• ด้านสังคม

การพัฒนาด้านสังคมมีเป้าหมายที่สำคัญคือ มุ่งให้ประชาชนมีสภาพความเป็นอยู่ที่ดี (well being) มีคุณภาพชีวิต (quality of life) ที่สูงขึ้นทั้งทางด้านร่างกายและจิตใจ เพื่อให้สามารถปรับตัวอยู่ในสภาพสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วได้อย่างมีประสิทธิภาพ หน้าที่ที่ไว้วัดการบรรลุเป้าหมายนี้คือ ความเสมอภาคในการกระจายความต้องการขั้นพื้นฐาน (basic need) ทั้งที่เกี่ยวข้องกับทางร่างกายและจิตใจ เช่น อาหาร น้ำ พลังงาน ที่อยู่อาศัย การศึกษา ความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน การสันทนาการ การติดต่อสื่อสาร และการสาธารณสุข เป็นต้น และขณะเดียวกันประชาชนก็มีโอกาสที่จะเข้าถึงหรือใช้บริการจากความต้องการ หรือปัจจัยขั้นพื้นฐานเหล่านั้นได้อย่างเท่าเทียมกัน

การศึกษามีบทบาทที่จะช่วยให้เป้าหมายการพัฒนาประเทศด้านสังคมนี้บรรลุผลได้ จะต้องกระจายการบริการด้านการศึกษาออกไปให้ทั่วถึง ขณะเดียวกันต้องให้มีคุณภาพที่สามารถพัฒนาคนให้มีความรู้ ทักษะ และทัศนคติที่พึงประสงค์ โดยเฉพาะในด้านความเชื่อ ทัศนคติและค่านิยมที่เป็นเหตุเป็นผล (rational) อันจะทำให้สามารถปรับตัวและดำรงชีวิตอยู่ในสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงและการพัฒนาได้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งจากการศึกษาของ อิงเกิลส์ และสมิท (Inkeles and Smith) พบว่า คุณลักษณะต่างๆ ดังกล่าวมีดังต่อไปนี้คือ (1) ความสนใจประสบการณ์ใหม่ๆ (2) การรับฟังความคิดเห็นของบุคคลอื่น (3) ความพร้อมที่จะรับการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ (4) ความมีเหตุผล ตัดสินใจโดยอาศัยข้อเท็จจริงและสารสนเทศ (5) มุ่งปัจจุบันและอนาคตมากกว่าอดีต (6) ความมั่นใจในตนเองที่จะควบคุมสิ่งแวดล้อม (7) ทัศนคติต่อกิจกรรมการวางแผนทั้งในการทำงานและส่วนตัว (8) ความเชื่อถือและให้ความไว้วางใจต่อบุคคลอื่นหรือองค์การอื่น (9) การยอมรับต่อความสามารถเชิงช่าง (10) การให้ความสำคัญต่อการศึกษาในระบบและใฝ่ใจต่อการศึกษาและการประกอบอาชีพ (11) ความเข้าใจเกี่ยวกับกระบวนการผลิตและการอุตสาหกรรม (12) ความเคารพและยอมรับในศักยภาพและความสามารถของบุคคลอื่น

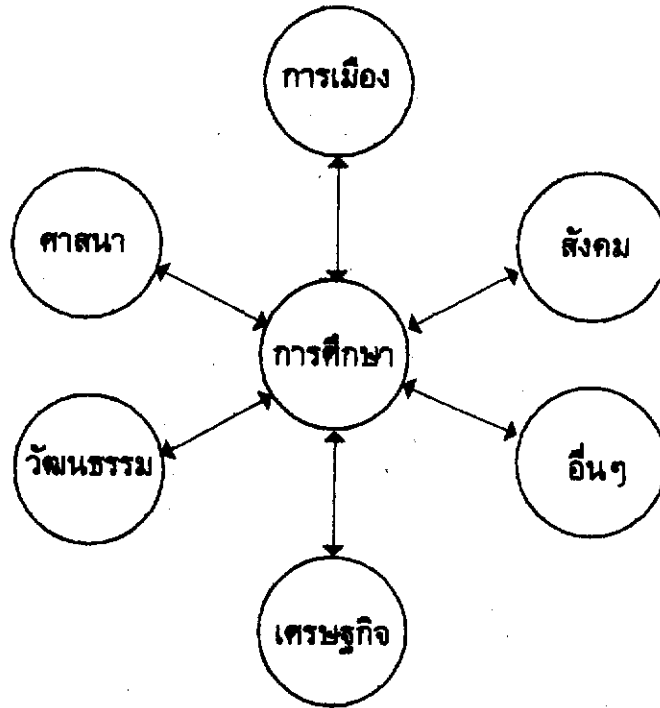
นอกจากนี้ จากผลการวิจัยของ ดวงเดือน พันธมนาวิน พบว่า คุณลักษณะที่จะช่วยให้อุบลมามีพฤติกรรมที่เอื้อต่อการพัฒนาด้านสังคมมี 8 ประการ ดังนี้คือ (1) ความมีเหตุผลในเชิงจริยธรรม ลดความเห็นแก่ตัวเห็นแก่พรรคพวก แต่เพิ่มการเห็น

ความสำคัญของส่วนรวม สังคมประเทศและมนุษยชาติ (2) ความเชื่ออำนาจในตน เน้นการให้เชื่อในผลแห่งการกระทำของตนว่าทำได้ดีทำชั่วได้ชั่ว ให้ลดความเชื่อว่ามีผลต่างๆ ที่เกิดขึ้นกับตนทั้งผลดีและผลร้ายนั้นเกิดจากความบังเอิญหรือโชคเคราะห์แต่เพียงอย่างเดียว (3) ลักษณะมุ่งอนาคตเน้นให้บุคคลรู้จักคาดถึงสิ่งที่จะเกิดขึ้นกับตนในอนาคต อันเนื่องจากการกระทำหรือตเว้นจากการกระทำของตนในปัจจุบัน รู้จักเปรียบเทียบผลที่จะเกิดขึ้นในปัจจุบันกับผลที่จะเกิดขึ้นในอนาคต (4) ทศนคติที่ติดต่อพฤติกรรมที่สังคมปรารถนา เน้นการสร้าง ความชอบ ความพอใจและความพร้อมที่จะทำงานเพื่อประชาชน และเพื่อประเทศชาติโดยส่วนรวม (5) มีแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ เน้นการส่งเสริมให้บุคคลยอมรับปัญหาที่เกิดขึ้น มีความตั้งใจจริงที่จะแก้ปัญหา วางเป้าประสงค์และมีวิธีการแก้ปัญหาที่เหมาะสมกับระดับความรู้ความสามารถของตนเอง และมีความมานะบากบั่นฝ่าฟันอุปสรรคเพื่อไปสู่เป้าประสงค์นั้น (6) มีประสบการณ์ทางสังคม เน้นการพัฒนาบุคคลให้มีประสบการณ์ทางสังคมสูง ซึ่งอาจจะโดยการฝึกให้รู้จักคิดและเข้าใจความนึกคิดของบุคคลอื่น ลดการคิดที่ยึดตนเองเป็นศูนย์กลางลงอาจใช้วิธีการทัศนศึกษาหรือการรับรู้สภาพการดำรงชีวิตและสภาพการทำงานของคนในอาชีพต่างๆ (7) มีสติปัญญา เน้นการพัฒนาความสามารถที่จะรับรู้และเข้าใจสิ่งแวดล้อมได้อย่างลึกซึ้ง และเป็นนามธรรมมากขึ้นทุกที (8) มีสุขภาพจิตดี เน้นให้มีความวิตกกังวลน้อย หรือให้มืออยู่ในปริมาณที่เหมาะสมกับเหตุการณ์

การฝึกฝนคนให้มีคุณลักษณะต่างๆ ดังกล่าว เชื่อว่าจะทำให้บุคคลสามารถปรับตัวเข้ากับสภาพของสังคม ที่มีการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาได้อย่างมีประสิทธิภาพ อันจะทำให้มีสภาพความเป็นอยู่ที่ดีและมีคุณภาพชีวิตที่สูงขึ้น แต่ก็มีข้อสังเกตกันว่า บทบาทของการศึกษาเพื่อการพัฒนาประเทศด้านสังคมในระยะเวลาที่ผ่านมาประสบผลสำเร็จเท่าที่ควรหรือไม่ เพราะสภาพปัญหาด้านสังคมต่างๆ ยังปรากฏให้เห็นอยู่ ดังเช่น ปัญหาการอพยพของประชาชนในถิ่นห่างไกล ปัญหาค่านิยมและความรู้สึกนึกคิดที่ยังลุ่มหลงในเรื่องความฟุ้งเฟ้อฟุ่มเฟือยในการบริโภคอุปโภค ปัญหาการขาดคุณธรรมที่จะพึงตนเอง เลือกลงาน มีความคิดความเข้าใจสับสนในความหมายของความคิด นับถือตัวบุคคลมากกว่าหลักการและคุณธรรม ขาดความสำนึกในความรับผิดชอบส่วนรวม ปัญหาคนในชนบทห่างไกลยังต้องการปรับปรุงในด้านสุขภาพอนามัยและโภชนาการอีกมาก ส่วนประชาชนในเมืองยังประสบปัญหาภาวะที่เกิดจากสิ่งแวดล้อมเป็นพิษ ปัญหาที่มี

ผลต่อความปลอดภัยในชีวิตประจำและทรัพย์สิน ปัญหาจากสิ่งเสพติดให้โทษ การใช้ยาในทางที่ผิด อบายมุข อาชญากรรม การก่อการร้าย การละเมิดต่อกฎหมายและสิทธิของผู้อื่น เป็นต้น

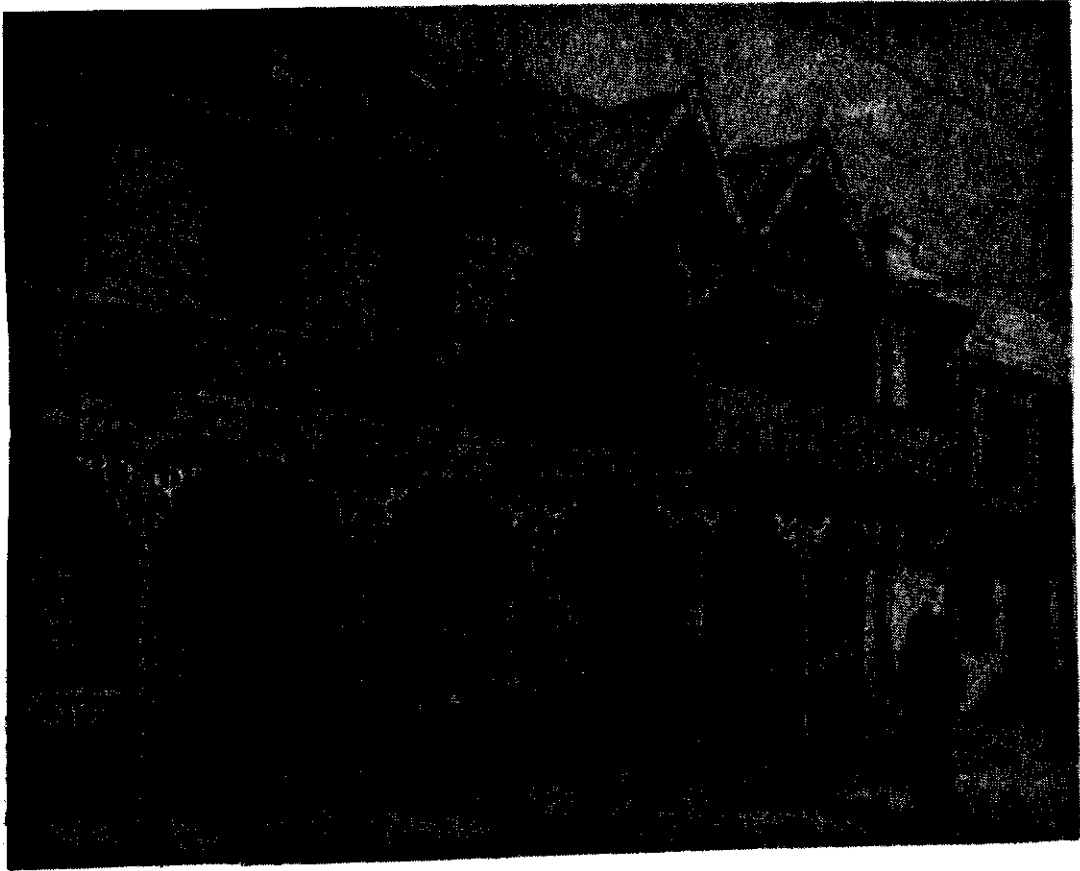
แผนภูมิความสัมพันธ์ของระบบการศึกษากับระบบย่อยอื่น ๆ ในสังคม

9.3 ปัจจัยทางสังคม

โดยทั่วไปแล้ว สังคมจะเป็นผู้กำหนดวัตถุประสงค์ เป้าหมาย เนื้อหาหลักสูตร ฯลฯ ของระบบการศึกษา ซึ่งมีพื้นฐานมาจากโครงสร้างของสังคม โครงสร้างของระบบการเมือง ระบบเศรษฐกิจ วัฒนธรรม ความเชื่อ และค่านิยม ซึ่งมีลักษณะเฉพาะตัวภายในสังคมนั้นๆ ดังนั้น การจัดการศึกษาไม่ว่าในสังคมนรูปแบบใด จะสะท้อนให้เห็นถึงโครงสร้างของสังคมนั้นๆ ด้วย นักวางแผนการศึกษาซึ่งจะกำหนดเค้าโครงและทางเลือก การวางแผนการศึกษาจะต้องยอมรับโครงสร้างใหญ่ของสังคม ตลอดจนอนุคมการณ์ทางการเมืองของประเทศเป็นพื้นฐาน แต่ถ้านักวางแผนการศึกษาจะยอมให้โครงสร้างของสังคมใหญ่ กล่าวคือ ระบบการเมือง เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม ตลอดจนความเชื่อ ค่านิยมต่างๆ เป็นผู้กำหนดทิศทางการศึกษา ระบบการศึกษาจะเป็นภาพสะท้อนของ

ระบบย่อยอื่นๆ ในสังคมเท่านั้น แต่จะไม่เป็นพลังที่จะช่วยก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสังคม วัฒนธรรม ค่านิยม ไปในทางที่สร้างสรรค์ ด้วยเหตุนี้ ผู้ที่ทำหน้าที่วางแผนการศึกษาจะต้องเข้าใจโครงสร้างของสังคมและระบบย่อยต่างๆ ในสังคม เพื่อสามารถชี้ให้เห็นความสัมพันธ์

การศึกษากับการพัฒนาการทางการเมือง

แม้โดยความคิดรวบยอดเกี่ยวกับการพัฒนาการทางการเมืองที่กล่าวมาได้ แสดงให้เห็นความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับการศึกษามากแล้วก็ตาม แต่การศึกษาวิจัยที่แสดงถึงความเกี่ยวข้องกันค่อนข้างจะมีจำกัด

งานที่สำคัญที่ควรกล่าวถึงคืองานของโคลแมน (Coleman. 1965 : 620 p.) ได้แสดงให้เห็นบทบาทของการศึกษาที่เป็นหนึ่งในตัวกำหนด (Determinants) การพัฒนาการทางการเมือง โดยที่การศึกษาเป็นเครื่องมือสำคัญที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง เขาได้ชี้ให้เห็นหน้าที่ของการศึกษาที่มีต่อระบบการเมือง 3 ประการคือ

1. การกล่อมเกลารวมทางการเมือง (Political Socialization)
2. การคัดเลือกสรรหาทางการเมือง (Political Recruitment)
3. การบูรณาการทางการเมือง (Political Integration)

ทั้งนี้ เขาให้อธิบายว่าการกล่อมเกลารวมทางการเมืองคือ กระบวนการที่แต่ละบุคคลยังเกิดมีทัศนคติและความรู้สึกต่อระบบการเมือง และต่อบทบาทของตนในระบบการเมือง โคลแมนถือว่ากระบวนการนี้หรือหน้าที่นี้สำคัญที่สุด เพราะก่อให้เกิดแก้ไขปรับปรุงระบบการเมืองได้และโดยอาศัยฐานของผลการกล่อมทาง การเมืองช่วยให้สามารถคัดเลือกสรรหาผู้นำเพื่อดำเนินการทางการเมืองจนสามารถทำให้เกิด บูรณาการคือ สร้างชาติให้มั่นคงก้าวหน้า

ที่ผ่านมาการศึกษาวิจัยเพื่อแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างการศึกษากับการพัฒนาการทางการเมืองเป็นจำนวนมาก เช่น ลิฟเซท (Lipset. 1963 : 38 - 43) ได้ศึกษาพบว่าประเทศใดก็ตามที่ปกครองในระบบประชาธิปไตยและรักษาหลักการสำคัญของลัทธิไว้วางใจได้มักจะมีพลเมืองที่มีการศึกษาสูง ส่วนประเทศที่ปกครองด้วยระบอบเผด็จการมักจะมีพลเมืองที่มีการศึกษาน้อย เขาเห็นว่าระดับการศึกษาเป็นดัชนีความเป็นประชาธิปไตยของประเทศได้ดีกว่าระดับ รายได้หรือลักษณะของอาชีพของ ประชากร งานของลิฟเซท มีผู้แย้งว่าระดับการศึกษาของ ประชากรที่สูงอาจจะรักษาความเป็นประชาธิปไตยโดยการปกครองไว้ไม่ได้ เช่น เยอรมัน กับ ฝรั่งเศส ในบางยุคบางสมัยแสดงว่า ชนิด ของการศึกษาที่ประชากรได้รับมีความสำคัญ ไม่น้อยเมื่อเทียบกับระดับ การศึกษา

อลมอนต์ และ เวอร์บา (Almond and Verba's. 1965) ได้ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างการมีส่วนร่วมทางสังคมหลายลักษณะ (ครอบครัว, โรงเรียน, การงาน) ซึ่งถือเป็นองค์ประกอบในการกล่อมเกลாதงสังคมกับสมรรถนะของการเป็นพลเมือง (การรับรู้ความสามารถทางการเมืองของตน)

อิงเกลฮาร์ท (Inglehart. 1967 : 91 - 105) ศึกษาทัศนคติของนักเรียนในยุโรปสี่ประเทศเกี่ยวกับความสมานฉันท์กลมกลืนระหว่างชาติ พบว่ามีสูงกว่าผู้ใหญ่หรือบุคคลในระดับผู้ปกครองของนักเรียน การศึกษาตามแนวของอิงเกลฮาร์ทนี้นับว่ามีประโยชน์มากในการพัฒนารูปแบบของกระบวนการกล่อมเกลาทงสังคมไปสู่ระบบการเมืองระหว่างประเทศ

ฟาเกน (Fagen. 1964 : 162 p.) ได้ชี้แนวทางในการวิเคราะห์ระบบการใช้สื่อการเรียนการสอนในฐานะสื่อทางการเมือง

แมคคัลลี (McCully's 1940 : 418 p.) ได้ศึกษาเชิงประวัติศาสตร์ชี้ให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างการศึกษาภาษาอังกฤษกับความเป็นชาตินิยมอินเดียแดง

จากตัวอย่างการศึกษาดังกล่าวนี้ ส่วนใหญ่จะเป็นการศึกษากระบวนการกล่อมเกลาทงการเมืองในสถานศึกษาซึ่งถือว่าเป็น ระยะเวลาพิเศษ ของชีวิตทางการเมือง เพื่อทราบว่านักเรียนจะมีวัฒนธรรมทางการเมืองเป็นอย่างไร

งานค้นคว้าเกี่ยวกับการศึกษากับการพัฒนาทางการเมืองเริ่มต้นไม่นานนัก แต่ก็นับว่าให้ประโยชน์มาก ยังคงมีเรื่องราวที่ต้องการคำตอบอีกมากมายจากการศึกษาวิจัยที่ลึกซึ้งขึ้น ตัวอย่างเช่น การตกลงของผู้ที่ออกจากสถานศึกษากลางคันมีผลทางการเมืองอย่างไรบ้าง บทบาทของครูในทางการเมือง ภาษากับนโยบายการจัดทำหลักสูตร นโยบายการจัดโรงเรียนสอนศาสนา มีผลทางการเมืองอย่างไร และอื่นๆ อีกมาก (Abemethy and Coombe, 1965 : 287-302 p.)

จุดอ่อนของงานวิจัยเกี่ยวกับการกล่อมเกลาทงการเมืองก็คือการออกแบบวิจัยได้ค่อนข้างจำกัด ที่ดำเนินการกันมาก่อนข้างจะเป็นการศึกษาเปรียบเทียบระหว่างประเทศหรือไม่ก็เป็นการศึกษาเชิงประวัติศาสตร์ แต่การวิจัยเชิงทดลอง ซึ่งมีการควบคุมตัวแปรเพื่อทราบผลของตัวแปรหนึ่งต่ออีกตัวแปรหนึ่งนั้นทำได้ยาก ทั้งนี้เพราะเหตุว่ากระบวนการกล่อมเกลาทงการเมืองนั้นต้องใช้ระยะเวลาอันยาวนานจนกว่าจะเกิดวัฒนธรรมทางการเมืองที่สามารถวัดผลได้ ช่วงระยะเวลาอันยาวนานย่อมมีโอกาที่จะเกิดตัวแปรแทรกซ้อนมากมายจนยากที่จะสรุปผลได้

การศึกษาเกี่ยวกับการพัฒนาประชาธิปไตย

ประชาธิปไตยเป็นแบบการปกครองในอุดมคติที่สังคมต่างๆ ส่วนมากพยายามที่จะยึดถือเป็นหลักในการบริหารประเทศและเพื่อสร้างความชอบธรรมให้แก่รัฐบาล ลอครุสโซ เป็นตัวอย่างของปราชญ์เป็นจำนวนมากที่พยายามชี้ให้เห็นว่าประชาธิปไตยเป็นระบบการปกครองที่ดีที่สุด (ทินพันท์ นาเคตะ 2517 : 8-21) ซึ่งตัวอย่างของความเจริญของการปกครอง ระบอบประชาธิปไตย จะเห็นได้จากประเทศยุโรปตะวันตก สหรัฐอเมริกา และญี่ปุ่น แม้ว่าขณะนี้จะมีระบบการปกครองอื่นๆ เจริญงอกงามคู่ขนานมาด้วยก็ตาม

การปกครองในแบบประชาธิปไตย ยึดหลักอำนาจอธิปไตยเป็นของประชาชน เป็นการปกครองโดยประชาชนและเพื่อประชาชน มีข้อกำหนดเกี่ยวกับการเลือกผู้นำและการปฏิบัติที่เกี่ยวกับการตัดสินใจ ความมุ่งหมายก็เพื่อประโยชน์ของประชาชนส่วนรวม

การพัฒนาระบอบประชาธิปไตยนั้นจำเป็นต้องอาศัยแนวความคิดในการพัฒนาทางการเมือง ซึ่ง ไพ, โคลแมน, อัลมอนต์ และ เพาเวล ได้เสนอแนวความคิดดังกล่าวมาแล้ว อย่างไรก็ตาม ทินพันท์ นาเคตะ ได้เสนอแนวความคิดในการพัฒนาการปกครองแบบประชาธิปไตยไว้ค่อนข้างสมบูรณ์ กล่าวคือ การพัฒนาการปกครองแบบประชาธิปไตยจำเป็นต้องอาศัยปัจจัยคือ (1) การพัฒนาระบบกฎหมาย (2) ความสำเร็จในการสร้างชาติ (3) การมีรัฐบาลที่สามารถ (4) การสร้างความเจริญให้กับสถาบันทางการเมือง (5) การพัฒนาการบริหาร (6) การพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม (7) ความเจริญทางสังคม (8) การมีความเคลื่อนไหวทางสังคมและการมีส่วนร่วมทางการเมือง (9) การมีวัฒนธรรมทางการเมือง ท่านผู้นี้ได้ให้ความสำคัญปัจจัยสุดท้ายนี้มากและกล่าวว่า

“สิ่งที่สำคัญที่สุดอย่างหนึ่งต่อการปกครองแบบประชาธิปไตยก็คือ การมีวัฒนธรรมทางการเมือง หรือ การมีจิตใจแบบประชาธิปไตย”

• ด้านการเมือง

การพัฒนาด้านการเมืองมีเป้าหมายที่สำคัญคือ การให้ประชาชนมีส่วนร่วมทางการเมืองและความเท่าเทียมกันของบุคคลในสังคม มีดัชนีชี้วัดความบรรลุเป้าหมายคือ การมีส่วนร่วมทางการเมือง ความเสมอภาคในการเข้าสู่ตำแหน่งทางการเมือง และความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของบุคคลภายในชาติ การศึกษามีบทบาทที่จะช่วยให้เป้าหมายการพัฒนาประเทศด้านการเมืองบรรลุผลได้ จะต้องทำหน้าที่ที่สำคัญ 3 ประการคือ

(1) ถ่ายทอดวัฒนธรรมทางการเมือง (2) เลือกรรผู้นำทางการเมือง (3) สร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันภายในชาติ ซึ่งแต่ละบทบาทหน้าที่มีรายละเอียดดังนี้

การถ่ายทอดวัฒนธรรมทางการเมือง (Political Socialization) เป็นกระบวนการถ่ายทอดแบบแผนทัศนคติ ค่านิยมและความเชื่อของบุคคลที่มีต่อระบบการเมืองและส่วนต่างๆ ของระบบการเมือง โดยทฤษฎีทางการเมืองเชื่อว่า ความมั่นคงของระบบการเมืองแบบใดแบบหนึ่งย่อมขึ้นอยู่กับการณ์บุคคลในสังคมนั้นมีจิตใจที่จะส่งเสริมต่อการปฏิบัติให้เป็นไปตามการปกครองแบบนั้น สำหรับระบบการปกครองแบบประชาธิปไตย ทินพันธุ์ นาคะตะ ได้กล่าวถึงวัฒนธรรมทางการเมืองที่ควรมีการถ่ายทอดกันดังนี้ (1) ความมีจิตใจสนับสนุนการปกครองแบบประชาธิปไตย กล่าวคือ มีความต้องการระบบการปกครองแบบนี้มากกว่าระบบอื่นรวมทั้งเห็นด้วยกับหลักการที่ว่า เป็นการปกครองของประชาชน โดยประชาชน และเพื่อประชาชน (2) ความยึดมั่นในความสำคัญและศักดิ์ศรีของบุคคล ความเชื่อมั่นในความเสมอภาคของบุคคล รวมทั้งรู้จักเคารพสิทธิเสรีภาพของผู้อื่นในการพูด การแสดงความคิดเห็น การแสดงออก แม้ว่าสิ่งนั้นจะคัดค้านหรือขัดแย้งความคิดเห็น หรือรสนิยมของตนก็ตาม คนที่มีจิตใจเป็นประชาธิปไตย จะต้องยอมรับหรือมีความอดกลั้นในเรื่อง ความแตกต่างในการประพฤติปฏิบัติของผู้อื่น ตราบใดที่บุคคลผู้นั้นไม่ละเมิดศีลธรรมหรือสิทธิเสรีภาพของผู้อื่น ทั้งนี้เพราะคนเราย่อมมีผลประโยชน์ ความเชื่อและเหตุผลต่างๆ กัน (3) ความเคารพในกติกากการปกครอง ใช้วิธีการตัดสินใจด้วยเสียงข้างมาก โดยมีข้อผูกพันที่จะต้องมีการปฏิบัติตามจากทุกฝ่าย ขณะเดียวกันก็ให้ความคุ้มครองสิทธิของฝ่ายที่มีเสียงข้างน้อย ทั้งนี้เพื่อประกันว่าการแก้ปัญหาเป็นไปเพื่อผลประโยชน์ของคนส่วนรวม และให้เป็นไปตามหลักการที่ว่า แต่ละคนมีสิทธิมีเสียงเท่ากัน ส่วนบุคคลที่ไม่เห็นด้วยกับเสียงข้างมากจะถือว่าเป็นฝ่ายตรงกันข้าม หรือจะขจัดออกจากสังคมไม่ได้ เช่น จะห้ามการวิพากษ์วิจารณ์ของฝ่ายนั้นไม่ได้ ยิ่งกว่านั้นยังรวมถึงการปฏิบัติต่อกันอย่างยุติธรรม การยึดถือระเบียบวิธีการตามกฎหมายและการเคารพสิทธิของบุคคลที่จะได้รับการพิจารณาคดีโดยยุติธรรม อีกด้วย (4) ความสนใจต่อการมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางการเมืองและการปกครองโดยติดตามข่าวสารบ้านเมือง การพูดคุยถึงปัญหาของบ้านเมืองกับผู้อื่น และพยายามมีส่วนร่วมในการตัดสินใจหรือกำหนดนโยบายของทางราชการ เช่น การออกเสียงเลือกตั้ง เป็นต้น (5) ความสำนึกในหน้าที่พลเมืองของตน เช่น การปฏิบัติตนเป็นพลเมืองใน

ระบบประชาธิปไตยที่ดี การปฏิบัติตามกฎหมาย การเสียภาษี และการบำเพ็ญประโยชน์ต่อสังคม เป็นต้น (6) การมองโลกในแง่ดี มีความไว้วางใจในผู้อื่น และมีความเชื่อมั่นในตัวเจ้าหน้าที่หรือสถาบันของทางราชการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งจะต้องมีความเชื่อมั่นว่าการปกครองแบบประชาธิปไตยจะช่วยแก้ปัญหาต่างๆ ของสังคมได้ดีกว่าการปกครองแบบอื่นๆ (7) การรู้จักวิพากษ์วิจารณ์อย่างมีเหตุผลและในทางสร้างสรรค์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งต่อการใช้อำนาจหน้าที่และการปฏิบัติงานของทางราชการ เพราะถ้าปล่อยให้ทำอะไรโดยไม่มีการคัดค้าน มีการควบคุม มีการตรวจสอบ หรือมีการเหนียวรั้ง อาจทำให้เล่ห์อำนาจ ปฏิบัติตามอำเภอใจ และเกิดความผิดพลาดขึ้นได้ง่าย (8) ความไม่มีจิตใจเป็นเผด็จการ หากคนส่วนใหญ่มีจิตใจดังกล่าว ย่อมเป็นการยากที่จะปกครองแบบประชาธิปไตยให้ประสบผลสำเร็จ การมีจิตใจแบบเผด็จการได้แก่ การมอบอำนาจความรับผิดชอบในทุกสิ่งทุกอย่างไว้ที่ผู้นำ การชอบใช้อำนาจเด็ดขาด การอ่อนน้อมยอมจำนนต่อผู้มีอำนาจ การนิยมระบบเจ้าขุนมูลนาย การไม่ยอมรับความเสมอภาคของบุคคล การไม่ยอมรับความแตกต่างของผู้อื่นในการใช้สิทธิเสรีภาพของเขา และการยึดมั่นในค่านิยมแบบเดิม

การถ่ายทอดวัฒนธรรมทางการเมืองแบบประชาธิปไตยในสังคมไทย มีผู้ให้ข้อสังเกตว่าประเทศไทยรับเอาระบบการปกครองแบบประชาธิปไตยมาใช้เมื่อปี พ.ศ. 2475 ซึ่งนับมาถึงระยะปัจจุบันก็เป็นเวลากว่า 60 ปีมาแล้ว แต่ในช่วงระยะเวลาดังกล่าวนี้ก็มีเหตุการณ์ปฏิวัติ รัฐประหาร และการกบฏเกิดขึ้นเป็นระยะๆ ประชาธิปไตยในประเทศไทยจึงมีลักษณะล้มลุกคลุกคลานกันมาตลอด ในปัจจุบันสภาพปัญหาทางการเมืองต่างๆ ยังปรากฏให้เห็นอยู่มากมาย เช่นความหมายของประชาธิปไตย ยังไม่เป็นที่เข้าใจตรงกันอย่างแท้จริง การปฏิบัติจึงออกมาในรูปแบบต่างๆ จนกลายเป็นเสรีภาพที่ไม่มีขอบเขตพฤติกรรมของกลุ่มพลังบางกลุ่มสร้างความสับสนในความเข้าใจความหมายของประชาธิปไตย การมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการประชาธิปไตย เป็นต้นว่า การเลือกผู้แทนในระดับต่างๆ ยังมีอยู่น้อยมาก นอกจากนั้นประชาชนโดยทั่วไปยังขาดความรู้ความเข้าใจในด้านการเมือง พฤติกรรมทางการเมืองในปัจจุบันหลายกรณีสร้างทัศนคติที่ไม่ดีต่อการเมือง บุคคลที่มีความสามารถและเหมาะสมซึ่งสมควรใจมีส่วนร่วมในการเมืองน้อยมาก พรรคการเมืองและสมาชิกพรรค บางพรรคบางคนยังมีอุดมการณ์ทางการเมืองไม่ชัดเจน ไม่มีความมั่นคงทั้งทางด้านหลักการและทางปฏิบัติ ยังขาดอุดมการณ์เพื่อ

บ้านเมืองอย่างแท้จริง นอกจากนี้ผู้นำในระดับต่างๆ รวมทั้งกลุ่มพลัง กลุ่มผลประโยชน์
ที่มีอยู่ในปัจจุบัน มีอุดมการณ์เพื่อส่วนรวมอย่างแท้จริงมีไม่มากนัก ส่วนใหญ่มุ่งหวัง
ผลประโยชน์ส่วนตัวและส่วนองเฉพาะกลุ่มมากกว่าส่วนรวม พฤติกรรมของเจ้าหน้าที่
บ้านเมืองยังปรากฏอยู่บ่อยครั้งว่า มิได้กระทำหน้าที่ด้วยความสุจริต ถูกต้องตามระเบียบ
กฎหมาย การปฏิบัติตามระเบียบและกติกาสังคมยังหย่อนยาน ทั้งผู้ปฏิบัติและผู้
ควบคุมดูแล เป็นต้น

และเสนอแนะแนวทางเลือกการจัดการเพื่อพัฒนาสังคมนั้นได้ถูกต้อง โดยผู้ที่เลือกสรรว่าในส่วนที่จะวางแผนให้ระบบการศึกษาสอดคล้องสนองตอบต่อสังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรม และการเมือง และในส่วนตัวที่จะให้ระบบการศึกษามีพลังที่จะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสังคมนั้นไปในทิศทางที่ถูกต้องและสร้างสรรค์

ถ้าผู้ทำหน้าที่วางแผนการศึกษาวางแผนการศึกษาให้สอดคล้องกับความต้องการของสังคม เศรษฐกิจ การเมือง และวัฒนธรรมแล้ว นักวางแผนมักจะได้รับการสนับสนุนเป็นส่วนใหญ่ แต่ถ้าเมื่อใดก็ตามที่วางแผนการศึกษาแล้ว แผนนั้นก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงใดๆ อาจจะไม่ได้รับการสนับสนุนเท่าที่ควร หรือบางครั้งอาจได้รับการต่อต้าน จึงจำเป็นที่นักวางแผนจะต้องดำเนินการวางแผนโดยรอบคอบ ตัวอย่างเช่น กิจกรรมการศึกษาบางประการอาจขัดแย้งกับความเชื่อ ข้อห้าม หรือประเพณีดั้งเดิม ถ้านักวางแผนยึดตามข้อห้ามหรือความเชื่อนั้นโดยเคร่งครัดก็จะมีปัญหา แต่ถ้าเห็นว่าการเชื่อและข้อห้ามนั้นจะเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาและการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดี นักวางแผนจะต้องศึกษาเรื่องความเชื่อและข้อห้ามเหล่านั้นโดยให้รู้ถึงสาเหตุและข้อเท็จจริงและหาวิธีแก้ไขเอาชนะความเชื่อเหล่านั้นให้ได้

สรุป ผู้รับผิดชอบวางแผนการศึกษาจะต้องสามารถวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของการศึกษากับปัจจัยต่างๆ ที่เกี่ยวข้องเพื่อกำหนดบทบาทของการศึกษาในการพัฒนาสังคมหรือประเทศเป็นส่วนรวมได้อย่างเหมาะสมและอย่างมีประสิทธิภาพ อย่างไรก็ตาม มีข้อสังเกตว่า การวิเคราะห์ความสัมพันธ์เหล่านี้มีไขเรื่องง่ายนัก เพราะมีส่วนสัมพันธ์หลายด้านและขอบเขตกว้างขวาง นักวางแผนการศึกษาจะต้องพยายามกำหนดเรื่องที่จะศึกษาและวิเคราะห์ให้อยู่ในรูปแบบและขอบเขตที่จะนำมาใช้ประโยชน์ได้จริงๆ มิฉะนั้นแล้วการศึกษาจะเป็นเรื่องที่กว้างขวางและแยกย่อยมากจนจับประเด็นสำคัญๆ มาใช้เพื่อการวางแผนการศึกษาจริงๆ ไม่ได้

9.4 องค์ประกอบด้านการศึกษา

ในตอนที่ผ่านมา ได้กล่าวถึงการศึกษาหรือวิเคราะห์ปัจจัยหรือองค์ประกอบต่างๆ ที่มีความสัมพันธ์กับการศึกษามาแล้ว แต่สิ่งที่สำคัญมากหรือมากกว่า ได้แก่ การศึกษาวิเคราะห์ในเรื่องของระบบการศึกษาเอง องค์ประกอบหลักๆ ของการศึกษาที่ควรพิจารณาได้แก่

- จุดมุ่งหมายของการศึกษา โดยทั่วไป จุดมุ่งหมายของการศึกษาคือเพื่อพัฒนาสติปัญญา อารมณ์ จิตใจและร่างกายของเอ็กต์บุคคลให้ปรับตัวเข้ากับสังคมได้ มีความสามารถและทักษะในการประกอบอาชีพได้ แต่นอกจากนี้แล้ว ยังมีจุดมุ่งหมายที่เกี่ยวข้องเนื่องไปทางด้านการเมือง เช่น การรักษาความเป็นเอกราช ทางด้านเศรษฐกิจ เช่น เพื่อพัฒนาและปรับปรุงคุณภาพชีวิต ทางด้านสังคม เช่น ให้ความเป็นธรรมในสังคม ให้สังคมมีการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่เหมาะสมยิ่งขึ้น เป็นต้น ดังนั้น ก่อนที่จะวางแผนการศึกษา จะต้องกำหนดจุดมุ่งหมายรวมของการศึกษาเสียก่อน ในกรณีที่ได้มีการกำหนดจุดมุ่งหมายรวมไว้แล้ว (เช่น ที่กำหนดไว้ในแผนการศึกษาแห่งชาติ) ก็จำเป็นจะต้องศึกษาให้เข้าใจโดยถ่องแท้ สำหรับกรณีที่ต้องการจะปฏิรูประบบการศึกษา จะต้องทบทวนกำหนดจุดมุ่งหมายรวมของการศึกษาใหม่เสมอ แต่ถ้าเป็นการวางแผนการศึกษาในช่วงระยะเวลาหนึ่งอาจอาศัยจุดมุ่งหมายรวมที่กำหนดไว้เดิมได้

- โครงสร้างของระบบการศึกษา นักวางแผนการศึกษาจำเป็นจะต้องมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับโครงสร้างระบบการศึกษาเป็นอย่างดี โครงสร้างของระบบการศึกษาเป็นการกำหนดระดับการศึกษา จำนวนปีที่ศึกษาของแต่ละระดับ และการแยกประเภทของการศึกษา รวมไปถึงจนถึงการแบ่งชั้นตามอายุด้วย ซึ่งต่อมาได้ผนวกการศึกษาออกโรงเรียนเข้าด้วย และให้มีการประสานงานระหว่างการศึกษาในระบบโรงเรียนและนอกระบบโรงเรียน

ในทำนองเดียวกัน ถ้าวางแผนเพื่อปฏิรูปการศึกษาใหม่อาจจำเป็นต้องปรับเปลี่ยนโครงสร้างระบบการศึกษาใหม่ แต่ถ้าเป็นการวางแผนในช่วงเวลาหนึ่ง ก็ไม่จำเป็นต้องปรับโครงสร้างใหม่ แต่ผู้วางแผนจะต้องเข้าใจในเรื่องโครงสร้างเป็นอย่างดี สำหรับการวางแผนการรับนักเรียน หรืออื่นๆ

- เนื้อหาสาระของการศึกษา หลักสูตรหรือเนื้อหาสาระเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้การจัดการศึกษามุ่งบรรลุตามจุดมุ่งหมายที่วางไว้ การปรับปรุงหลักสูตร หรือการพัฒนาหลักสูตรเป็นส่วนที่สำคัญที่ต้องคำนึงเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เมื่อจะวางแผนทางด้านคุณภาพของการศึกษา นอกจากนี้แล้ว ความเข้าใจในเรื่องของเนื้อหาหลักสูตร จะช่วยให้นักวางแผนนำไปใช้ในการวางแผนทางด้านการจัดหาวัสดุอุปกรณ์ สิ่งอำนวยความสะดวก ตลอดจนการจัดหาอาคารด้วย เช่น จากความเข้าใจในเรื่องของหลักสูตร จะนำไปเป็นข้อมูลกำหนดการวางแผนการใช้สอยพื้นที่ในการเรียน เป็นต้น

- วิธีการเรียนการสอน วิธีการเรียนการสอนเป็นเรื่องที่ควบคู่ไปกับการพัฒนาหลักสูตร ความเข้าใจในเรื่องวิธีการเรียนการสอน ตลอดจนสื่อต่างๆ ที่จะใช้เพื่อการศึกษา จะเป็นเครื่องช่วยในการวางแผนเชิงคุณภาพ ตลอดจนเพื่อประโยชน์ในการวางแผนจัดหาอุปกรณ์ และสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ

- **นวัตกรรมทางการศึกษา** นักวางแผนการศึกษาจำเป็นต้องสนใจเรื่องนวัตกรรมทางการศึกษา เพราะว่าวิธีการต่างๆ ที่เคยใช้มาอาจไม่มีประโยชน์ การนำความคิดใหม่ๆ มาใช้ อาจช่วยให้การพัฒนาการศึกษาเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

สรุปได้ว่า นักวางแผนการศึกษาจำเป็นต้องเข้าใจองค์ประกอบต่างๆ ของการศึกษาดังกล่าวข้างต้น ซึ่งถ้าขาดความรู้ดังกล่าวเสียแล้วการวางแผนการศึกษาจะทำได้เพียงผิวเผินเท่านั้น และในบางครั้งการตัดสินใจเกี่ยวกับการวางแผนการศึกษาอื่นๆ อาจจะไปเป็นอุปสรรคต่อการเรียนการสอน หรือการพัฒนาการศึกษาในเชิงคุณภาพได้

- **การศึกษากับการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์**

ในการกำหนดนโยบายทางการศึกษา เพื่อพัฒนาทรัพยากรมนุษย์นั้นมักจะวางรากฐานอยู่บนความเชื่อในความสัมพันธ์ระหว่างการศึกษากับการพัฒนาเศรษฐกิจ ทั้งนี้โดยถือว่า กำลังคนที่ต้องการเป็นตัวกลางระหว่างการศึกษากับเศรษฐกิจ นอกจากนั้น ในกระบวนการเตรียมบุคคล นั้นจะต้องให้สามารถมีบทบาทในระบบเศรษฐกิจที่นับวันจะมีความซับซ้อนขึ้นทุกทีจนเป็นสังคมอุตสาหกรรม

ทินเบอเกนและบอส (Tinbergen and Bos. 1964 : 147-69) ได้เสนอรูปแบบการวางแผนการศึกษาโดยเชื่อมโยง (อย่างคงที่) ระหว่างปริมาณผลผลิตกับกำลังแรงงานระดับมัธยมศึกษาและอุดมศึกษา ซึ่งได้รับการวิพากษ์วิจารณ์มากอีกเช่นกันในแง่ที่ความสัมพันธ์ดังกล่าวจริง ๆ แล้วไม่คงที่ แต่ก็มีการศึกษากันต่อมาด้วย การปรับปรุงจุดอ่อนทั้งในแง่ของการวัดและข้อตกลงเบื้องต้นโดยที่ไม่พยายามที่จะกำหนดว่าระดับการศึกษาหนึ่งๆ จะมีผลต่อการพัฒนาเศรษฐกิจเหมือนกัน ในการนี้เอคเคา (Eckaus. 1962 : 102-28) ได้พยายามแยกแยะงานต่างๆ ที่ต้องการกำลังคนเพื่อชี้ความต้องการทางการศึกษาโดยพยายามศึกษาว่างานแต่ละงานต้องการผู้มีการศึกษาโดยเฉลี่ยในระดับใด จึงจะทำงานนั้นประสบความสำเร็จ ด้วยข้อมูลของสหรัฐอเมริกา ในช่วงปี ค.ศ. 1940-1950 เขาได้คำนวณความต้องการทางการศึกษา ของกำลังแรงงานในสหรัฐอเมริกาในรูปของจำนวนปีที่ควรได้รับการศึกษาในแต่ละงานหรืออาชีพ แม้จะเป็นการดำเนินการเชิงประวัติศาสตร์และทำอย่างประมาณหยาบๆ แต่ก็นับว่าเป็นวิธีการที่ใช้คาดคะเนความต้องการทางการศึกษาเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจได้ดี

